

GAVRIEL ROSENFELD

Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha ...?”

*Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről**

Az alternatív történelem

A történeti tényeknek ellenszegülő, kontrafaktuális (*conterfactual*) történelmi spekuláció műfaja, amely „alternatív történetírásként” ismert, szinte a semmiből tűnt fel a legfiatalabb történész generáció körében, leginkább az elmúlt évtizedben, hogy a történeti vizsgálódás legtermékenyebb területévé váljon. Az alternatív történelem számtalan meséje, elegánsabb megnevezéssel élve „alternatív történeti narratívák” (*allohistorical narratives*) az utóbbi években jelentek meg igen széles témakörben: a náciak megnyerték a II. világháborút, nem került sor az amerikai függetlenségi háborúra, Jézust nem feszítették keresztre, a Dél megnyerte a polgárháborút, az atombombát nem dobták le Japánra, Hitler megszökött és bujkál a háború után, és még több ezekhez hasonló téma. Ezek a narratívák rengeteg fajta kulturális reprezentáció formáját magukra ölthetik, így lehetnek regények, novellák, filmek, televíziós műsorok, képregények, történeti monográfiák és esszék vagy internetes honlapok.¹ Olyan drámai volt az alternatív történet megjelenése, hogy azt a tömegkommunikáció is nyomon követte, s még a legellenségesebb kritikusainak táborába, a történész társadalom is – nehézkesen bár, de – elfogadta létezését, sőt néhány tagja lelkesen igyekszik megalapozni az egykor hivatásuk fattyú sarjadékának tartott alternatív történetírás legitimitációját, történeti esszék, ihletett monografikus védőbeszédok és tudományos elemzések segítségével.² Összegezve, mint ahogy azt viharos karrierje mutatja, az alternatív történetírás a korabeli nyugati kultúra meghatározó jelenségévé vált.

* A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Rosenfeld, Gavriel: *Why Do We Ask „What If?” Reflections on the Function of Alternate History*. *History and Theory*, 41. (December 2002) 90–103. Az Aetas ezúton mond köszönetet a Blackwell Publishing kiadónak a fordítás engedélyezéséért. A fordító megjegyzése: Az angolszász *allohistory* terminus mellett más elnevezés is használatos: *counterfactualism*, *virtual history* vagy *uchronia*, de a legáltalánosabban elterjedt szóhasználat mégis az „alternatív történelem,” vagyis *alternative history*, illetve az Egyesült Államokban az *alternate history*. Az *allo-* előképző a görög *allos-*ból eredeztethető, melynek jelentése különböző vagy más-milyen. Lásd: <http://www.worldwidewords.org/turnsofphrase/tp-alli.htm>. Hozzáférés: 2006. április 3.

¹ A meglepő mennyiségű és formájú alternatív történetek reprezentatív vizsgálatával foglalkozó internetes honlap az Uchronia (elérhetőség: www.uchronia.net, hozzáférés: 2002. augusztus 30.), amely hatalmas mennyiségű bibliográfiai adatot közöl minden fajta témáról.

² Lásd például: *Historians Warming to Games of ‘What if.’* *New York Times*, 7. January, 1998. B7; Arnold, Martin: *The ‘What Ifs’ That Fascinate*. *New York Times*, 21. December, 2000., E3, valamint az American Heritage nevű újság is számos cikket szentelt a témának 1999. szeptemberi számában, például Patton, Phil: *Lee Defeats Grant*. *American Heritage*, 50. 1999. szeptember, 39–45. és Smoler, Frederic: *Past Tense*, uo. 45–49. A német média is felfedezte az irányzatot; lásd

Mi magyarázza ezt az újdonsült lelkesedést az alternatív történeti spekulációk iránt? Egészen mostanáig a tudósok és újságírók kötelességtudóan ecsetelték az alternatív történetírás jelentőségét, viszont keveset tettek azért, hogy megmagyarázzák vagy kutassák annak történetét. Bizton állíthatom, hogy az alternatív történetírás megjelenésének alapvető kronológiája tisztán kivethető. Annak eredete, hogy tényeknek ellenszegülő történelmi kérdéseket vessenek fel, egészen a nyugati történetírás megjelenéséig, az ókorig vezethető vissza, amikor is olyan történészek, mint Thuküdidész és Livius elmerengtek azon, hogy vajon korabeli társadalmuk mennyivel lett volna másabb, ha a perzsák megverték volna a görögöket, vagy ha Nagy Sándor hadat viselt volna Róma ellen.³ Azonban az alternatív történetírás mint modern irodalmi műfaj sokkal közelebbi múltban gyökerezik; eredete a tizenkilencedik század közepéig vezethető vissza, amikor is az első alternatív történelmi regények napvilágra kerültek a Napóleon utáni Franciaországban.⁴ A huszadik századig azonban az effajta munkák ritkák voltak. Az elszórta megjelenő időutazásos novellákon kívül,

Kellerhoff, Sven Felix: *Was wäre, wenn...Ein neuer Trend in der Geschichtswissenschaft: Historiker spekulieren. Was wäre geschehen, wenn Ereignisse gar nicht oder anders stattgefunden hätten?* Berliner Illustrierte Zeitung, 30. Január 2000., elérhetőség: <http://www.stauff.de/grundkursdeutsch/dateien/histkonj.htm>. Hozzáférés: 2002. szeptember 6. Hatalmas média nyilvánosság övezte három jelentős tömegpiacra készült könyv megjelenését, melyek a következők: Ferguson, Niall (ed.): *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*. New York, 1999. és Cowley, Robert (ed.): *What If? The World's Foremost Military Historians Imagine What Might Have Been*. New York, 1999. és uő.: *What If? 2: Eminent Historians Imagine What Might Have Been*. New York, 2001. Más történészek által írt tanulmányokhoz sorolhatjuk Alexander Demandt úttörő könyvét, amely eredetileg Németországban jelent meg 1984-ben az alábbi címen: *History that Never Happened: A Treatise on the Question, What Would Have Happened If...?* Jefferson, N.C., 1993, valamint Tetlock, Philip–Lebow, Richard Ned–Parker, Geoffrey: *Unmaking the West: Counterfactual Thought Experiments in History*. Cambridge, Eng., 2003. című munkáját. Fontos megjegyezni, hogy az irodalomtudósok is éppolyan tevékenyek a téma tanulmányozásában, mint a történészek. Az irodalomtörténészek úttörő munkái között említhetjük, Helbig, Jörg: *Der parahistorische Roman: Ein literarhistorischer und gattungstypologischer Beitrag zur Allotopieforschung*. Frankfurt am Main–New York, 1987.; Rodiek, Christoph: *Erfundene Vergangenheit: Kontrafaktische Geschichtsdarstellung (Uchronie) in der Literatur*. Frankfurt, 1997.; Hellekson, Karen: *The Alternate History: Refiguring Historical Time*. Kent, Ohio, 2001.; Collins, William Joseph: *Paths Not Taken: The Development, Structure, and Aesthetics of Alternative History*. Ph.D. Dissertation, University of California, Davis, 1990.; McKnight Jr., Edgar V.: *Alternative History: The Development of a Literary Genre*. Ph.D. Dissertation, University of North Carolina, Chapel Hill, 1994.; Chamberlain, Gordon: *Afterword: Allohistory in Science Fiction*. In: Waugh, Charles G. - Greenberg, Martin H. (eds.): *Alternative Histories: Eleven Stories of the World as It Might Have Been*. New York, 1986. 281–300.; valamint Bulhof, Johannes: *What If? Modality and History..* *History and Theory*, 38. (1999), 145–168 című munkáit. A saját tanulmányom, amelynek a befejezésén dolgozom, s amelynek címe *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*, tudomásom szerint az első olyan mű, amely egyetlen téma alternatív történeti elképzelését vizsgálja. [A fordító megjegyzése: A szerző könyve 2005-ben jelent meg. Lásd: Rosenfeld, Gavriel: *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*. Cambridge, 2005.]

³ Demandt: *History that Never Happened*, 70., 122.; Chamberlain: *Afterword: Allohistory in Science Fiction*, 284.; McKnight: *Alternative History*, 10.

⁴ Az első elismert alternatív történeti regényt 1836-ban publikálták: Geoffroy-Chateau, Louis-Napoleon: *Napoleon et la conquete du monde 1812–1832, Histoire de la monarchie universelle*. Paris, 1983, majd Renouvier, Charles: *Uchronie (l' utopie dans l'histoire): esquisse historique apocryphe du développement de la civilisation européenne tel qu'il n'a pas été, tel qu'il aurait pu être*. Paris, 1876. Lásd: Collins: *Paths Not Taken*, 159–174. és Rodiek: *Erfundene Vergangenheit*, 68–70.

melyek sci-fi ponyva magazinokban jelentek meg, és a tudományos esszéken kívül, melyeket nagyobb antológiákban publikáltak, kevés alternatív történet jelent meg egészen az 1960-as évekig.⁵ Ettől fogva azonban a sci-fi irodalom legalizálása mint a kreatív kifejezési mód széles körben elfogadott műfaja segítette fellendíteni a kevésbé ismert alternatív történeti műfaj sikerét.⁶ A későbbiekben egyéb kulturális és politikai áramlatok is hozzájárultak ahhoz, hogy az alternatív történelem marginális helyzetéből a főáram felé mozdulhasson el. A posztmodernizmus megjelenése azáltal, hogy elmosta a határokat a tény és fikció között, valamint előtérbe helyezte a „más” („*other*”), illetve alternatív véleményeket, és az elfogadott történelmi igazságokat játékosan ironikus módon revidálta, segítette az alternatív történetírás felívelését.⁷ A világháború utáni politikai ideológiák fokozatos kétségbevonása, mely folyamatot a szocializmus halála és a hidegháború vége tetőzte be, elmosta a determinista világgépek hatalmát, és tovább növelte az alternatív történelem központi princípiumának sikerét, mely szerint minden másként is történhetett volna.⁸ A legújabb trendek a tudományos világban, mint például a káoszelmélet is arra törekszik, hogy csökkentse a determinista gondolkodás hatalmát, és így lendítse előre az alternatív történelmet.⁹ Végül pedig az információs forradalom elegendő biztonságot adott nekünk ahhoz, hogy felszabaduljunk a valódi történelem kötelékei alól, azáltal, hogy megszabadított minket a valós tér és idő korlátaitól a kibertér és a virtuális valóság segítségével.¹⁰

Mindezen trendek hozzájárulnak annak magyarázatához, hogyan alakult ki az alternatív történeti spekulációk számára kedvező környezet, viszont arról keveset mondanak, hogy bizonyos szerzők miért érezték inspirációt arra, hogy éppen alternatív történeteket írjanak. Emberi természetünknek persze szerves részét alkotja az, hogy a „mi lett volna, ha?” kérdéssel merengjünk. Ha az egyéni szinten nézzük a dolgokat, amikor arról spekulálunk, hogy mi történhetett volna, ha bizonyos események megtörténtek vagy meg nem történtek volna a múltban, akkor valójában a jelennel kapcsolatos érzéseinket fejezzük ki. Ebben az esetben vagy hálásak vagyunk azért, hogy a dolgok úgy alakultak, ahogy, vagy sajnálkozunk, hogy az események nem történtek másként. Ugyanilyen érzések érhetők tetten az alternatív történelem szélesebb értelmezésében is. Az alternatív történetírás eredendően a jelenben él (*presentist*). A múltat kevésbé a maga kedvéért kutatja, inkább eszközként használja arra, hogy a jelent értelmezze. Mivel sejtésen alapul, az alternatív történetírás szükségszerűen

⁵ Drámai alternatív történetek jelentek meg önálló irányzatként a sci-fi irodalom berkein belül az 1930-as években. Ezek a történetek leginkább időutazásos mesékként láttak napvilágot olyan magazinokban, mint például az *Amazing Stories*. Lásd: Chamberlain: *Afterword: Allohitory in Science Fiction*, 285–286.; Hellekson: *The Alternate History*, 18. A tudományos alternatív történetek közül a legnagyobb hatású korai munka: Squire, J. C.: *If It Had Happened Otherwise: Lapses into Imaginary History*. London, 1931.

⁶ David Pringe megjegyzi, hogy a sci-fi irodalom és az alternatív történetírás körülbelül egy időben, az 1950-es években fejlődött ki. Lásd: Pringle, David: *The Ultimate Guide to Science Fiction: An A-Z of Science Fiction Books*. London, 1990. IX–X.

⁷ Lásd többek között: Hutcheon, Linda: *A Poetics of Postmodernism*. New York, 1988.; Jencks, Charles: *The Language of Postmodern Architecture*. New York, 1984. A téma még részletesebb tárgyalásához lásd: Jenkins, Keith: *Rethinking History*. New York, 1991.

⁸ Általánosságban lásd: Niethammer, Lutz: *Posthistoire: Has History Come to an End?* London, 1994.; Fukuyama, Francis: *The End of History?* *The National Interest*, 4. (Summer 1989) 3–18.

⁹ Ferguson: *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*, 75–76.; Gleick, James: *Chaos: Making a New Science*. New York, 1987.

¹⁰ Slouka, Mark: *War of the Worlds: Cyberspace and High-Tech Assault on Reality*. New York, 1995.

tükrözi íróinak reményeit és félelmeit.¹¹ Ezért nem véletlen, hogy az alternatív történeteknek leginkább két formája van: a fantasztikus (*fantasy scenarios*) vagy a rémálom jellegű szcenáriók (*nightmare scenarios*).¹² A fantasztikus történetek úgy képzelik el a múltat, hogy az felsőbbrendű a jelennél, és ezáltal egyfajta elégedetlenséget fejeznek ki arról, ahogy a dolgok mostanában folynak. A rémálom szcenáriók ezzel ellentétben a múltat mint a jelennél alsóbbrendűt festik le, s ebből kifolyólag egyfajta megalégedést sugallnak a *status quo*-val. A fantasztikus és rémálom történeteknek ráadásul eltérő politikai célzatuk van. A fantasztikus szcenáriók inkább a liberális pozícióhoz közelítenek azáltal, hogy egy jobb múltat képzelnek el, és a jelent hiányosnak látják, így magától értetődően támogatják annak megváltoztatását. Ezzel szemben a rémálom szcenáriók hajlanak a konzervativizmus felé, mivel a múltat negatív módon látják; ratifikálják a jelent, s ezáltal elutasítják a változás szükségességét. Ezek a politikai implikációk azonban átjárhatók. A rémálom szcenáriókat felhasználhatják liberális kritika céljából, míg a fantasztikus történetek elmozdulhatnak a konzervatív légvárépítés felé. Összegezve azonban mégis elmondhatjuk, hogy szinte mindegyik alternatív történet a múltat eszközként használja fel arra, hogy figyelmét a manapság játszódó nagyobb eseményeknek szentelje.

Most, hogy világossá vált az alternatív történelem alapvetően prezentista vonása, lehetőségessé válik számunkra az egyik legfontosabb, de legkevésbé elismert erényének, vagyis annak a képességének az értékelése, hogy megvilágítsa a történelmi emlékezet evolúcióját. A dolog iróniáját az adja, hogy az alternatív történetek nagyon jól tanulmányozhatók az emlékezet dokumentumaiként, míg pontosan ezért, nevezetesen alapvető szubjektivitásukért a történészek elutasítják őket, mivel szerintük haszontalanok a történelem tanulmányozására.¹³ A múltról szóló spekulatív beszámolókat sok olyan pszichológiai erő motiválja, melyek meghatározzák, hogy a történelem milyen formát vesz fel az emlékezetben. Előítéletek, félelmek és vágyak, vágy a bűntudat elhárítására, érdekérvényesítés keresése; ezek és más ehhez kapcsolódó érzések azok, melyek hatással vannak arra, hogy az alternatív történetírás mi módon ábrázolja azt, ahogyan a múlt megtörténhetett volna, miképpen azt is meghatározzák, hogy az emberek miként emlékeznek arra, ahogy a múlt „valójában” történt. Az ilyen erők szerepe a múlt alternatív leírásainak megformálásában világosan mutatja, hogy azok alapjában véve a szubjektív spekulációban gyökereznek. Mégis, bár szubjektív jellegűek, az alternatív történetek távol állnak attól, hogy ne reprezentálják a múltat. 1945 óta a számos témát felölelő alternatív történetek ritkán jelentek meg elszigetelt módon, inkább hullámokban tűntek fel bizonyos időszakokban. Egyszerűen olyan *kollektív* spekulatív irányzatokat képviselnek, melyek a társadalom tágabb múltértelmezésének visszatükröződését fedik fel. Természetesen nem elegendő csupán az alternatív történetírás munkáin keresztül tanulmányozni a múlt reprezentációját, hanem azok szélesebb körű re-

¹¹ Demandt azt írja, hogy az alternatív történetírás „személyes sejtésen alapul, amely többet fed fel a spekuláló személyiségéről, mint (egy másilyen történelmi forráskönyv) valószínű következményeiről.” Lásd: Demandt: *History that Never Happened*, 5.

¹² Ez egy olyan tulajdonsága az alternatív történeteknek, melyben sok tudós egyetért. Lásd például: Rodiek: *Erfundene Vergangenheit*, 30.

¹³ Figyelemreméltó, hogy még azok a történészek is, akik kísérletet tettek az alternatív történelem legitimálására, a történelmi vizsgálódás egy fajta területként elutasították annak szubjektív dimenzióit, ahelyett, hogy kiaknázták volna azokat mint eszközöket az emlékezet tanulmányozására. Így utasítja el Niall Ferguson J. C. Squire *If It Happened Otherwise* művének tanulmányait azzal az indokkal, hogy azok leginkább a szerző jelenlegi politikai és vallási előítéleteinek a produktumai. Lásd: Ferguson: *Virtual History*, 11.

cepcióit is vizsgálni kell.¹⁴ Egy adott narratíva fogadtatásának szélesebb körű megítéléséhez hozzájárul annak megállapítása, hogy vajon kritikusok által dicsért munka volt-e, vagy éppen megbukott, vajon bestseller volt-e, vagy üzleti bukás, vajon figyelemre se méltatták, vagy éppen megosztotta a közvéleményt. A vizsgálódás ezen útjain keresztül az alternatív történetek különösen éles fényt vethetnek az emlékezés működési folyamataira.

Néhány olyan jelentős téma vizsgálata, melyet az alternatív történetírás fedezett fel, módot nyújt arra, hogy még inkább hangsúlyozzuk annak alapvetően prezentista jellegét. Nem meglepő, hogy az alternatív történetírás legkedveltebb szcenáriói olyan eseményeket festenek le, melyek nyomot hagytak a mai világon, és még most, a jelenben is kifejtik hatásukat. Ezek leggyakrabban világtörténelmi jelentőségű sarkalatos események, melyeket gyakran „divergáló pontoknak” (*points of divergence*) neveznek. Ezen események közé soroljuk királyok és politikusok halálát, döntő jelentőségű katonai győzelmeket és vereségeket, nagy kulturális és vallási mozgalmak megjelenését vagy éppen olyan demográfiai jelenségeket, mint például a migrációk vagy a pestis járványok. Bizonyos témák népszerűsége természetesen nemzeti határoktól és időszakoktól függően változik. Mivel azonban túlnyomórészt amerikai szerzők alkották meg az alternatív történetírás műfaját, talán nem meglepő, hogy a három legnépszerűbb téma a következő: a nácik győznek a második világháborúban, a déliek megnyerik az amerikai polgárháborút, és az amerikai függetlenségi háborúra nem kerül sor.¹⁵ Ha megvizsgáljuk, hogy e témák közül néhányat hogyan ábrázoltak különböző időszakokban, világossá válik, hogyan járul hozzá az alternatív történetírás konzisztens eszközként az alternatív múltakon keresztül a jelen erényeinek és hibáinak megvilágításához.

Ha a nácik megnyerik a második világháborút

Az a foratókönyv, amely szerint a nácik megnyerték a második világháborút, az egyik legnépszerűbb téma az alternatív történetírás műfajában.¹⁶ A második világháború kitörésétől fogva egészen a jelenig az amerikai írók munkáikban azon rémisztő alternatíván tűnődnek, hogy mi lett volna, ha a nácik kerülnek ki győztesen a küzdelemből. Fontos megjegyezni, hogy ezek az alternatív történeti narratívák élesen különböznek egymástól abban, ahogyan

¹⁴ Ahogy azt már számos tudós megjegyezte, a náciizmus reprezentációjának kutatása nem azonos az arról való emlékezés tanulmányozásával. Csak a reprezentáció és a recepció együttes vizsgálata ad tiszta képet a narratíva által kiváltott szélesebb társadalmi rezonanciáról. Alon Confino egyik vezető pártolója annak, hogy a kulturális produktumok társadalmi recepcióját mint az emlékezet indexeit bevonjuk a produktumok jelentőségének kutatásába. Lásd: Confino, Alon: *Collective Memory and Cultural History: Problems of Method*, *American Historical Review*, 102. (December 1997). 1386–1403.

¹⁵ Miközben a franciák voltak azok, akik kétségtelenül feltalálták az alternatív történetírást a tizenkilencedik században, az amerikai és angol írók úgy szereztek maguknak hírnevet a huszadik században, mint a műfaj elsődleges továbbfejlesztői. Néhányuk azzal érvelt, hogy ennek a jelentős angol–amerikai hozzájárulásnak köszönhető a modern sci-fi irodalom megteremtése. Neil Barron így ír erről: „még mindig él az az elképzelés, hogy a sci-fi irodalmat elsődlegesen angol–amerikai jelenségnek tartsák.” Lásd: Barron, Neil: *Anatomy of Wonder: A Critical Guide to Science Fiction*. New York, 1981.

¹⁶ Lásd például: Chamberlain: *Afterword: Allohistory in Science Fiction*, 288. Az nyilvánvaló, hogy a náci háborús győzelem a legnépszerűbb a náciizmussal foglalkozó alternatív történeti témák között. Elég csak egy pillantást vetnünk az *Uchronia* honlapjára, hogy feltűnjön, sokkal több alternatív történeti munkát szenteltek a náciizmusnak és a második világháborúnak, mint bármely más témának.

a náci győzelem következményeit lefestetik. A háború utáni első három évtizedben, egészen az 1970-es évek elejéig, a legtöbb alternatív történeti narratíva a náci háborús győzelmet következetesen morális fogalmakkal ábrázolta, azt állítva, hogy az egy disztópikus poklot hozott volna a földre. Az 1970-es évektől kezdve azonban az elbeszélések tompították a horror érzetét, és sokkal normalizáltabb stílusban, egy viszonylag tolerálható eseményként ábrázolták ezt az alternatívát. Ez a váltás, mint ahogy azt majd látni fogjuk, a háború utáni Egyesült Államok nyugtalan eseményekkel teli történelmének tulajdonítható. Ahogy az Egyesült Államok az 1970-es években egy önmaga által leírt hanyatlási periódusba lépett, az alternatív történelem funkciója átfordult az önelégültségből az önkritikába. Így, míg a háború utáni korai narratívák disztópikus jellege azt a győzelemittas funkciót szolgálta, hogy igazolja az Egyesült Államok döntését a háborúba lépésről és a náci Németország teljes legyőzésében való részvételéről, addig a fiktív náci győzelemnek az 1970-es évek utáni egyre normalizáltabb ábrázolása az amerikai háborús magatartás újragondolásának hajnalát jelezte. Fontos megjegyezni, hogy a nemzeti öntudat visszatérésével az 1980-as években, de leginkább a hidegháború vége után 1989-ben az alternatív történetek funkciója az önkritika helyett újra az öntömjénezés lett, mivel a narratívák még egyszer visszatértek a náci háborús győzelem reprezentációjának korábbi mintáihoz.

A náci háborús győzelem alternatív történeti leírásai eredetileg azt a célt szolgálták, hogy rávegyék az amerikai olvasókat a második világháborúba történő amerikai belépés támogatására. Az olyan regények, mint Hendrik Willem van Loon *Invasion* (1940), Fred Allhoff *Lightning in the Night* (1940) és Marion White *If We Should Fail* (1942) című művei, csakúgy, mint olyan egyéb sci-fi novellák, mint például Alfred Bester *The Probable Man* (1941) című munkája megerősítette azt az érzést, hogy szükség van Amerikára a náci legyőzéséhez. Mindezt oly módon tették ezek a munkák, hogy sötét jövőképet festettek annak a következményeiről, ha Amerika nem avatkozott volna be.¹⁷ Világosan hangsúlyozták a náciizmus bűneit, és megerősítették annak szükségességét, hogy legyőzzék Hitlert, mielőtt ő győzhetne. A náci Németországot kegyetlen ellenségként ábrázolták, amely olyan amerikai városokat bombázott le regényeikben, mint Rochester, Cleveland és Indianapolis, valamint úgy festették le a náciakat, mint akik szörnyű háborús bűnöket követnek el a civil lakosság ellen olyan jellegzetesen amerikai városokban, mint Salem vagy Massachusetts. Egy jövőbeli náci világhatalom disztópikus képét álmodták meg.

1945 után azonban, amikor is a szövetségesek legyőzték a Harmadik Birodalmat, a náci győzelemről szóló alternatív történeti munkák elvesztették létjogosultságukat, és ideiglenesen eltűntek. A hidegháborús időszak első tizenöt évében az amerikaiak jobban féltek az oroszoktól, mint a németektől, akik megszűntek a kollektív félelem forrásának lenni.¹⁸ Az 1950-es évek végére és az 1960-as évek elejére viszont a nemzetközi események újra életre keltették a Harmadik Birodalom emlékeit. A neo-náci huliganizmus 1959-es nyugat-né-

¹⁷ Loon, Hendrik Willem van: *Invasion: Being an Eyewitness Account of the Nazi Invasion of America*. New York, 1940.; Allhoff, Fred: *Lightning in the Night*. Englewood Cliffs, N. J., 1979.; White, Marion: *If We Should Fail*. New York, 1942.; Bester, Alfred: *The Probable Man*. *Astounding Science Fiction*, 24. (July 1941) 75–104.

¹⁸ Az alternatív történetírás általánosságban leginkább egy képzelt amerikai–szovjet konfliktusra koncentrált, és a nukleáris pusztítás hidegháborús félelmeit fejezte ki. Lásd például: Engel, Leonard–Piller, Emmanuel S.: *The World Aflame: The Russian–American War of 1950*. New York, 1947.; Kornbluth, Cyril M.: *Not This August*. New York, 1955. Az utóbbi könyv az USA Kína és a Szovjetunió általi okkupációjának történetét írja le; valamint Frank, Pat: *Alas Babylon*. Philadelphia, 1959. Ezek az írások leginkább egy katasztrófába torkoló harmadik világháborút vetítettek elő.

metországi megjelenése, a bujkáló Adolf Eichmann SS tiszt elfogása és bíróság elé állítása 1960–1961-ben, valamint a berlini válság 1958–1961-ben újra felkeltette a Harmadik Birodalom iránti populáris érdeklődést az egész Nyugaton, és megfelelő közeget nyújtott az alternatív történelem új munkáinak megjelenéséhez. Ezek a narratívák felélesztették a háború idején a náciizmusra jellemző képet, mely szerint az a gonosz megtestesülése, viszont már teljesen más célból tették ezt. Ahelyett, hogy az amerikaiakat a németek elleni harcra buzdították volna, inkább azt a didaktikus funkciót szolgálták, hogy emlékeztünkbe vessék a németek háborús bűneit, és diadalittasan igazolják Amerika történelmi döntését, hogy belépett a háborúba ellenük. Így az olyan munkák, mint az ismert sci-fi író, C. M. Kornbluth novellája *Two Dooms* (1958) címmel, az újságíró William L. Shirer a *Look Magazine*-ban megjelent esszéje *If Hitler Had Won World War II*. (1961) címen és a legendás sci-fi író, Philip K. Dick klasszikus munkája: *The Man in the High Castle* (1962), mind az Egyesült Államok fiktív náci megszállásának erősen disztópikus portréját állították elénk.¹⁹ Ezekben a szövegekben bizonyos értelemben újjáéled a németekkel szembeni félelem, viszont a fő feladatuk inkább az volt, hogy a náci háborús győzelem sötét képének megrajzolásával igazolják azt a múltat, ami valójában megtörtént. Ennél fogva például a *The Man in the High Castle** című munka azáltal, hogy az elszigetelődés politikáját hibáztatja Amerika háborús vereségéért (a műben Franklin Delano Rooseveltet orvul meggyilkolják, és az utóda elhanyagolja az USA felkészítését a közelgő konfliktusra), legitimálja a valódi történelmi emlékananyagot. Pontosan ez történik a *Two Dooms* című műben is, ahol a szerző leírja, hogyan vesztette volna el az USA a háborút, ha nem fejlesztette volna ki az atombombát, és nem dobta volna le Japánra. Mindez azt a célt szolgálta, hogy igazolja a hidegháborús társadalom létjogosultságát mint a lehetséges világok közül a legkevésbé rosszat.²⁰ Ennek a diadalittas nézetnek egy mozzanata jelenik meg a híres *Star Trek* sorozat 1967-es epizódjában (melyet Harlan Ellison írt) *The City on the Edge of Forever* címmel. Ebben a részben az *Enterprise* nevű űrhajó legénységének vissza kell mennie az időben, hogy gondoskodjanak egy amerikai pacifista haláláról (akit Joan Collins játszik), aki egyébként távol tartaná az USA-t a háborútól, s ezzel – Mr. Spock megfogalmazásában – megengedné Németországnak, hogy „uralma alá hajtsa [...] a világot”.²¹ Összegezve, egészen az 1960-as évek végéig a náci háborús győzelem amerikai alternatív történelmi leírásai disztópiaként festették le a múltat, hogy a jelent legitimálják.

Az 1970-es évek hajnalán azonban lényeges változás történt a náci világuralom alternatív történelmi leírásában. Míg az 1950-es és 1960-as évekbeli narratívák egységesen disztópikus módon ábrázolták a náci háborús győzelmet, azok a munkák, amelyek az 1970-es években és az 1980-as évek elején jelentek meg, a náci diadalt kevésbé félelmetesnek láttatták, sőt néhány esetben még kedvezőnek is értékelték. Összegezve, a kiindulópont többé nem a rémálom szcenárió volt, sokkal inkább egyfajta fantasztikus történet jegyeit kezdte az

¹⁹ Kornbluth, Cyril M.: *Two Dooms* című munkája reprintben megtalálható Benford, Gregory–Greenberg, Martin H.: *Hitler Victorious*. New York, 1986. 11–52. című könyvében. Lásd még: Shirer, William L.: *If Hitler Had Won World War II*. *Look*, 25 (December 19. 1961) 28–43.; Dick, Philip K.: *The Man in the High Castle*. New York, 1992.

* [A fordító megjegyzése: A mű magyar fordítását lásd: Dick, Philip K.: *Az ember a Fellegvárban*. (Ford.: Gerevich T. András) Budapest, 2003.]

²⁰ Atombomba hiányában a *Two Dooms* című műben az USA rákényszerül a Japán szigetek tengeri inváziójára, amely az amerikai csapatok megtizedeléséhez vezet, s időt ad a németeknek, hogy újra szervezzék a csapataikat, és végül leigázzák Európát és Amerikát.

²¹ Az eredeti forgatókönyvet lásd: Ellison, Harlan: *The City on the Edge of Forever: An Original Teleplay*. In: Ellwood, Roger: *Six Science Fiction Plays*. New York, 1976. 5–138.

mutatni. Ez a változás a náci háborús győzelem alternatív történeti leírásában jelezte, hogy a náci múlt megítélése fokozatos normalizálódáson ment keresztül az amerikai emlékezetben. A nácizmustól való félelem, mely túlélte a második világháborút, s újjáéledt az 1950-es és 1960-as években, az 1970-es évekbe halványodni kezdett. Ezért a változásért leginkább azok az újonnan jelentkező aggodalmak voltak felelősek, melyek felváltották a múlt félelmeit. Köszönhetően a vietnami háború traumáinak, a polgárjogi mozgalmaknak, a *Watergate* botrányának, a gazdasági válság kitörésének, annak, hogy a hidegháborús feszültségek eszkalálódtak az USA és a Szovjetunió közötti viszonyban, valamint a nemzeti hanyatlás érzetének következtében az országon pesszimista hangulat uralkodott el, amely átformálta az alternatív történetek funkcióját: a diadalittas öntömjénezés helyett az önkritika vált uralkodóvá.

Ez a tendencia változatos formában öltött testet. Néhány író az izolacionizmus pozíciója mellett érvelt, vagyis hogy az USA-nak az oldalon kellett volna maradnia, és kockázatot vállalva hagynia kellett volna a németeket, hogy legyőzzék az oroszokat, és megnyerjék a háborút. Nem meglepő, hogy ezt a nézőpontot a konzervatív vonalat képviselő történészek tették magukévá. Így például a történész John Lukacs, aki 1978-ban íródott *What If Hitler Had Won the Second World War?* című esszéjében a második világháborúbéli amerikai semlegesség mellett érvelt. Szerinte ez biztosította volna a nácik győzelmét, amely viszont megakadályozta volna a hidegháború kialakulását, és olyan üdvös eredménnyel járt volna, mint Európa egyesülése olyan pragmatikus náci vezetők, mint például Albert Speer vezetése alatt.²² A liberális író, Brad Linaweaver 1982-es *Moon of Ice* című novellája hasonlóan optimistán írja le az amerikai semlegességet a második világháborúban, mint amely a pragmatisták győzelméhez vezetett volna az ideológusok felett, és a náci rezsim teljes reformját eredményezte volna.²³ Még baloldali írók is hasonló következtetésekre jutottak. Bruce Russett politológus 1972-es revizionista tanulmányában, *No Clear and Present Danger: A Skeptical View of The U.S. Entry into World War II.* címmel amellett érvel, hogy ha az USA az izolacionizmus politikáját követi a második világháborúban, semlegesíteni tudta volna a kommunizmus fenyegetését, melyet ő sokkal veszélyesebbnek lát, mint a nácizmust, és elkerülhetővé váltak volna a vietnami bonyodalmak.²⁴ Az olyan alternatív történetábrázolásban, ahol a végeredmény kívánatosabb a valódi történelemnél, a szcenárió a jelennel szembeni elégedetlenség érzetét fejezi ki. Ennél sokkal fontosabb megjegyezni, hogy ezek a történetek egyben a nácizmus bűnének elhalványulását tükrözték az amerikai emlékezetben. Végül is ez a tény mutatkozik meg abban, hogy a náci háborús győzelem szcenáriója a horrorszörűből a humorosba fordult, ahogy azt az 1979-es év január 27-én játszódó *Saturday Night Live* paródiában láttuk „*What If: Überman*” címmel. A műsorban a német születésű *Superman* (Dan Aykroyd játssza) segíti Hitlert a háború megnyerésé-

²² Lukacs, John: *What If Hitler Had Won the Second World War?* In: Wallechinsky, David (ed.): *The People's Almanac*, #2. New York, 1978. 396–398.

²³ A *Moon of Ice* eredetileg hosszú novellaként jelent meg 1982-ben, és 1988-ra bővült ki teljes regénnyé. Minden szövegbeli idézet a regényből származik. Linaweaver, Brad: *Moon of Ice*. New York, 1988. A novella a következő szerzők szerkesztésében jelent meg: Turtledove, Harry–Greenberg, Martin H. (eds.): *The Best Alternate History Stories of the 20th Century*. New York, 2001. 356–415.

²⁴ Russett, Bruce M.: *No Clear and Present Danger: A Skeptical View of the U.S. Entry into World War II*. New York, 1972. 42.

hez.²⁵ Ez a paródia, akármilyen kifordított módon is, de mindennél jobban érzékelteti, hogy a fiktív náci győzelem scenáriója mennyire elvesztette félelemkeltő hatalmát.

Az utóbbi években a második világháborús amerikai beavatkozásról szóló vita tovább folytatódott, és helyet kapott az alternatív történelem munkáiban is. Newt Gingrich és William Forstchen 1995-ben publikált *1945* című regénye az intervencionizmus mellett foglalt állást, felélesztve „a gonosz nácik bombázzák az amerikai hazát” háborús sztereotípiát (jelen esetben az Oak Ridge-i atomerőműről van szó), és gyávának írta le az izoláció támogatóit, akik feláldozzák a nemzet jövőjét.²⁶ Az elszigetelődés politikájának hasonló kritikája jelent meg Robert Harris bestseller regényének, a *Fatherland*nak az HBO számára készült 1995-ös televíziós adaptációjában, amelyben – éles ellentétben az eredeti brit verzióval – az amerikai újságírónak sikerül meggyőznie az Egyesült Államok elnökét, Joseph Kennedy-t, hogy 1962-ben szakítsa meg a kapcsolatokat tervezett normalizálását az idős diktátorral, Adolf Hitlerrel, felfedve a *Holocaustot* bizonyító tényeket.²⁷ Ugyanez igaz a kevésbé ismert munkákra, mint például Leo Rutman 1990-ben írt *Clash of Eagles* és Arthur Rhodes 2001-es *The Last Reich* című regényére, mindkettő a semleges US-t érő náci inváziót írja le.²⁸ Mindezen művek a diadalittasság érzetének újjáéledését tükrözik, amit a hidegháború befejeződése keltett életre, és egyben megújította a hitet a jelenben. Ezzel ellentétben a konzervatív izoláció hívei továbbra is a valóságos történelmi események felett siránkoztak. Így például Pat Buchanan 1999-ben megjelent *A Republic, Not an Empire* című könyve amellel érvelt, hogy a második világháborús amerikai intervenció egyetlen eredménye az, hogy megmentette a világot a kommunizmus számára.²⁹ Ilyen pesszimista könyv ugyanakkor csak kevés született a „kellemes” 1990-es években.

Összegezve, a náci háborús győzelem amerikai alternatív történetei ugyanannyit árulnak el az amerikaiak jelenről vallott nézetéről, mint a múltból alkotott véleményükről. A náciizmusról alkotott amerikai vélemény együtt változott az ország háború utáni sorsával. A stabilitás és prosperitás felszálló periódusaiban a náci győzelem forgatókönyvét a jelen igazolására használták fel, míg a hanyatló válságidőszakban olyan fantáziaképeket vetítettek elénk, melyek szerint minden másképpen történhetett volna. Lényegében ugyanez a minta érhető tetten az amerikai alternatív történetek egyéb elbeszélte témáiban is.

Ha a Dél megnyeri a polgárháborút

Az a kérdés, hogy mi történt volna, ha a déliek megnyerik a polgárháborút, szintén egymással versengő narratívákat inspirált, és egyben tükrözte a múltból és a jelenről kialakuló amerikai nézeteket. Az erről a témáról szóló munkák közül a leghíresebb Ward Moore sci-fi író 1955-ben íródott *Bring the Jubilee* című regénye, amely kifordította a történelmi való-

²⁵ Hálas vagyok Harold Forsythe-nak, hogy felhívta a figyelmemet erre az epizódra. Az epizód leírását lásd: <http://snltranscripts.jt.org/78/78jwhatif.phtml>, (hozzáférés: 2002. szeptember 6.).

²⁶ Gingrich, Newt – Forstchen, William: *1945*. Riverdale, 1995.

²⁷ Robert Harris eredeti regénye nemzetközi bestseller volt, s körülbelül hárommillió példányt adtak el belőle világszerte. A *Fatherland*ot is 25 nyelvre lefordították. Az HBO filmről lásd: Campbell, Christy: *The Shrinking of Fatherland*. Sunday Telegraph, 26. June 1992. C17. [A fordító megjegyzése: A mű magyar fordítását lásd: Harris, Robert: *Führer-nap*. (Ford.: Balázs György) Budapest, 1993.]

²⁸ Rutman, Leo: *Clash of Eagles*. New York, 1990.; Rhodes, Arthur: *The Last Reich*. Danbury, Conn., 2001.

²⁹ Buchanan, Patrick J.: *A Republic Not an Empire: Reclaiming America's Destiny*. Washington, 1999.

ságot, a déli államokat a háború győzteseiként, felvilágosult, gazdag régióként ábrázolta, ahol megtörténik a rabszolgafelszabadítás. Ezzel szemben az északi államok régiója iparilag fejletlen marad, forrong a rasszista gyűlölet a feketék ellen, akiket – az abolicionizmussal együtt – az Észak vereségért hibáztatnak.³⁰ Az egyik központi értelmezési kérdés, melyet a regény kelt fel az olvasóban, az, hogy vajon a déli győzelmet rémálom vagy fantasztikus szcenárióként kellene-e látni. A regényben ugyanis nem egyértelmű, hogy a déli győzelem végül is az ország fejlődését szolgálja-e vagy nem. Az mindenesetre egyértelmű, hogy a Délnek fejlődést hoz, de az Északnak nem. Az amerikai feketék számára a történet ugyanúgy kétértelmű. A rabszolgák felszabadítása nem pusztán jóindulatból történik, hanem súlyos feltételekkel, hasonlóan az Oroszországban valóban megtörtént jobbágyfelszabadításhoz. Ezalatt Északon a feketéket egységesen gyűlölik. Moore mégis ironikusan megjegyzi, hogy ez a helyzet semmivel sem rosszabb annál, mint ami valóban létrejött. A regény vége felé a főszereplő, Hodge Backmacker visszamegy az időben, és véletlenül segít az északiaknak, hogy megnyerjék a háborút. Az 1877-es esztendőben járva Hodge leírja csodálatát az újonnan felszabadított afro-amerikaiak politikai szabadsága és aktivitása iránt, és üdvözli a rasszizmus hiányát. Ugyanakkor célzásokat is tesz egy, a Kongresszusban formálódó meg egyezésről, amely véget vetne a rekonstrukciónak, és eladná a feketéket, hogy visszaállítsák Délen a fehér dominanciát.³¹ Mindazonáltal az első és második világháború jövőbeli borzalmainak tudatában – melyekre Hodge alternatív világában nem kerül sor, mivel a Dél semleges marad 1914–1916-ban az úgynevezett „Császár Háborújában,” s így biztosítja a német győzelmet – az olvasó hajlamos arra az álláspontra helyezkedni, hogy végül is a déliek győzelme a polgárháborúban talán mégsem lett volna olyan rossz. Ezen képromboló látomás bemutatásával azonban Moore mégsem tűnik az „elveszett ügy” nosztalgikus pártolójának. Habár valódi indítékait nem ismerjük, munkásosztálybeli, baloldali, új-angliai háttére valószínűvé teszi, hogy pesszimista alternatív történelmi vízióját az 1950-es évekbeli amerikai társadalom igazságtalan valósága iránt érzett frusztrációja ihlette.³² A mű abban az időszakban született, amikor a polgárjogi mozgalmak erőt gyűjtöttek, és tevékenységük nyomán rég elfedett hasadások kerültek napvilágra az amerikai társadalomban, így talán a jellel való elégedetlensége vitte Moore-t arra, hogy egy olyan alternatív múltat álmodjon meg, amelyben mindezen események elkerülhetők.

Moore homályos meséjénél még nagyobb sikert aratott a regényíró, MacKinlay Kantor 1960-ban íródott *If the South Had Won the Civil War* című novellája (később regény lett).³³ Kantor fő tézise ebben a műben az, hogy a déli győzelem megadta volna a Délnek az önbizalmat ahhoz a tethez, amit nem vállalt az északi abolicionista nyomás alatt, tudniillik hogy saját maga szabadítsa fel a rabszolgákat. Az Európában zajló nemzetközi tendenciákra és az otthoni technológiai változásokra (leginkább a gazdálkodás gépesítésére) adott válaszként a Dél viszonylag könnyen felszabadítja a rabszolgákat 1885-ben. Az ehhez a fantasztikus szcenárióhoz tartozó, világosan kivehető mögöttes jelentés nyíltan kifejeződést nyer a novella azon pontján, amikor is a déli elnököt, James Longstreetet idézve a következő kontrafaktuális megállapítás hangzik el: „Sikert arattunk [...] azzal, hogy ezt a refor-

³⁰ Moore, Ward. *Bring the Jubilee*, reprint in: Turtledove–Greenberg: *The Best Alternate History Stories of the 20th Century*, 151–250.

³¹ Moore: *Bring the Jubilee*, 247.

³² Moore Maine-ben született. Lásd életrajzát in: *Contemporary Authors. Vol. 29–32*. Detroit, 1984., *Dictionary of Literary Biography. Vol. 8*. Detroit, 1984.

³³ Kantor, MacKinlay: *If the South Had Won the Civil War*. Look Magazine, 24. (22. November 1960) 30–62.

mot szabad akaratunkból és nem büntetés gyanánt valósítottuk meg, amelyért [...] neheztelnünk kellene. Ha [...] legyőztek volna bennünket, a kierőszakolt egyesülés időszaka következhett volna be, mely bővelkedne minden elképzelhető belső szörnyűségben.”³⁴ Összegezve, Kantor esszéje a valódi amerikai jelennel való elégedetlenséget fejezte ki, utalva arra, hogy az Észak valós történelmi győzelme, melyet Délen a Jim Crow szegregációs törvényhozás* követett a rekonstrukció végén, okolható saját világának polgárjogi válságáért. Kantor nézete szerint a déli győzelem végül *happy end*hez vezetett volna. Az elbeszélés úgy végződik, hogy a két konföderáció újraegyesül Woodrow Wilson első világháborút lezáró látomásának, a két világháború nemzetközi konfliktusainak és a hidegháború mindkét országrészt érintő kommunista fenyegetettségének köszönhetően. Habár a feketék déli társadalomba való integrációja nyomasztó probléma marad, a narratíva megkíméli a Dél társadalmát a hanyatlástól, és végül az országot egy sokkal kedvezőbb helyzetben hagyja ahhoz, hogy képes legyen megbirkózni a kor problémáival.

Ha Moore és Kantor fantasztikus elbeszélései az 1950-es és 1960-as évek elégedetlenségét fejezték ki az amerikai valósággal kapcsolatban, akkor az újabb történetek rémálom szcenáriókat mutattak be, melyek igazolták a múltat, ahogy az valójában történt. Tom Wicker újságíró 2002-ben íródott *If Lincoln Had Not Freed the Slaves* című esszéje Abraham Lincoln azon történelmi döntésének fontosságát hangsúlyozza, mely elrendelte a rabszolgasorban élő afro-amerikaiak felszabadítását, mely döntés nélkül a Dél talán megnyerte volna a háborút.³⁵ Wicker arra figyelmezteti az olvasót, hogy a felszabadítás nem igen volt elkerülhető, s mivel Lincoln el akarta háritani azt a vélekedést, hogy ezt a lépését a kétségbeesés szülte, azt csak az északi katonai győzelem után hirdették ki. Ha az Észak nem nyerte volna meg a kulcsfontosságú antietami csatát 1862 szeptemberében, akkor Anglia talán a Dél támogatása mellett döntött volna, és arra kényszeríthette volna az északiakat, hogy fogadjanak el egy általa közvetített megegyezést, mely fenntartotta volna a rabszolgaság intézményét, és az elhalasztott harcot a polgári jogokért még erőszakosabbá tette volna. Wicker szerint a rabszolgák felszabadítása felborította az egyensúlyt az északiak javára, s ezáltal meggátolta, hogy az angolok támogatást adjanak a déliek számára, 180 000 fekete katonát állított az Unió oldalára és a társadalmi rendet szétziláló rabszolga-zavargásokat eredményezett Délen. Nem nehéz kitalálni Wicker pozitív kicsengésű következtetéseinek motívumait. Wicker munkája negyven évvel a polgárjogi mozgalmak zavargásai után született, egy olyan világban, amely fontos, bár még mindig nem elegendő lépéseket tett a feketék és a fehérek közötti faji megbékélés jegyében. Wicker világa, összehasonlítva azzal a nyugtalan periódussal, melyben Moore és Kantor alkotott, sokkal optimistább; ratifikálta a történelmet, ahogy az valójában történt, azzal szemben, ami történhetett volna.

Ha az amerikai függetlenségi háborúra nem kerül sor

Végül, annak a történetnek az elbeszélése, hogy mi lett volna, ha az amerikai függetlenségi háborúra nem kerül sor, szintén az Egyesült Államok jelenéről és jövőjéről vallott nézetek változását tükrözi. Kitűnő példa Robert Sobel klasszikus munkája 1973-ból, *For Want of a Nail: If Burgoyne Had Won at Saratoga* címmel, amely egy rémálomszerű múltat képzel

³⁴ MacKinlay: *If the South Had Won the Civil War*, 58.

* [A fordító megjegyzése: A Jim Crow szó a rekonstrukció utáni Egyesült Államokban élő afro-amerikaiakkal szembeni diszkriminációra és szegregációs rendszerre, illetve törvényhozásra utal. A szó eredeti jelentése valószínűleg vándorkomédiás dalokból származik, melyekben a feketéket pejoratív értelemben Jim Crow-nak nevezték el.]

³⁵ Wicker, Tom: *If Lincoln Had Not Freed the Slaves*. In: Cowley: *What If?* 2, 152–164.

el, hogy igazolja a jelent.³⁶ Sobel munkája abban különbözik a többi alternatív történeti elbeszéléstől, hogy szerzője történeti monográfiaként alkotta meg, amely bővelkedik kitalált lábjegyzetekben és bibliográfiai adatokban, s elbeszéli azt a két évszázadot átívelő történelmet, amely John Burgoyne ezredesnek a felkelők csapatai felett aratott 1777-es saratogai győzelmével kezdődik. Sobel elbeszélése szerint a történelem folyamata drámaian megváltozott Burgoyne győzelme után. Pontot téve „az észak-amerikai forradalomra,” a győzelem meggátolja az egyesített országot, vagyis az Egyesült Államok létrejöttét, és arra kényszeríti a gyarmatokat, hogy két különálló országgá váljanak. Az Észak-Amerikai Konföderációt (CNA) angol királyhű lojalisták alkotják, míg Jefferson néven az új szakadár államot a menekült rebellek hozzák létre. Ez a két nemzet gyorsan olyan irányba fejlődik, hogy az a történelmet veszélyes mederbe tereli. Míg a CNA egy viszonylag békés ipari hatalommá válik, addig Jefferson egy terjeszkedő nemzetté, amely anektálja a mexikói területeket egészen a Csendes-óceánig, és 1819-ben átkereszteli magát Mexikói Egyesült Államoknak (USM). Mindeközben állandó feszültség jellemzi a két ország kapcsolatát, ami időnként nyílt ellenségeskedésbe csap át, mint amikor a CNA és az USM harcot vív egymással a Rocky Mountain Háborúban (1845–1853) a két ország hosszú határa mentén húzódó ásványkincsek feletti rendelkezés jogáért, mely harcnak több százezer sebesültje van. A két állam politikai és társadalomtörténete is messze áll attól, hogy pozitívnak minősíthessük. Az USM lényegében egy kvázi-diktatori rendszert tart fenn, amely egészen 1920-ig nem törli el a rabszolgaságot, (és a genocídium terminust használja addig annak védelmére), míg a CNA is súlyos rasszista feszültségektől szenved.³⁷ Végeredményben az ingatag USM hozzájárul a romboló „Globális Háború” (1939–1948) kitöréséhez, mely 200 millió áldozattal jár, és kivívja magának a kétes hírnevű elnevezést: „a világtörténelem legnagyobb tragédiája”.³⁸ Mire az elbeszélés elér a jelenbe, az összes világhatalom rendelkezik nukleáris fegyverekkel. Sobel már csak azzal a hasonlattal zárhatja történetét, hogy a CNA és az USM közötti viszony „két üvegbe zárt skorpió viszonyához hasonlít, [...] és ha az egyik vagy másik támadni kezd, nem csak a skorpiók fognak meghalni, de talán a világ is elpusztul.”³⁹

Azzal, hogy Sobel a világtörténelem ilyen fajta rémálomszerű szcenárióját hozta létre arra az esetre, amennyiben az amerikai függetlenségi háború elbukik, egyértelműen igazolni kívánta a valós történelmet mint a lehetséges világok egyik legjobbját. Sobel motivációi, az, hogy miképpen jutott alternatív történeti következtetéseire, nem világos. Termékeny vállalat-történészként (*business historian*) kifejezte ezzel vonzalmát a modern kapitalizmus hatékonysága iránt, és talán megpróbálta támogatni azt, felfedve egy olyan alternatív amerikai történelem veszélyeit, amely nem ragaszkodik a kapitalista gazdasági elvekhez.⁴⁰ Az a tény például, hogy a tekintélyelvű USM ragaszkodik a rabszolgasághoz, még azután is, hogy annak irracionálisára fény derül, vagy ahogy a monopol helyzetű óriás vállalat, a Kramer Társaság globális feszültségeket teremt fegyverkereskedelmével (legfőképpen hogy létrehozza az első atombombát), utalhat arra, hogy Sobel a szabad piacgazdaságot támogatta. Sőt könyvére hatással lehetett az Egyesült Államok 1976-ban ünnepelt kétszáz éves évfordulóját megelőző öntömjénező légkör, amely ha mást nem is tett, de legitímálta az amerikai függetlenségi háborút, mondván, az a lehetséges világok egyik legjobbját hozta

³⁶ Sobel, Robert: *For Want of a Nail: If Burgoyne Had Won at Saratoga*. London, 1997.

³⁷ Sobel: *For Want of a Nail*, 37.

³⁸ Sobel: *For Want of a Nail*, 362.

³⁹ Sobel: *For Want of a Nail*, 401.

⁴⁰ Robert Sobel, a vállalat-történet Lawrence Stessin Professzora volt a Hofstra Universityn. Lásd nekrológiáját: *Robert Sobel, 68, a Historian of Business, Dies*. New York Times, 4. June 1999. C18.

létre. Mégis Sobel jelenről alkotott pesszimista véleménye is nyomot hagyott könyvében, ahogy azt a „Globális Háborút” (1939–1948) követő „háború nélküli háború” időszaka mutatja, és tükrözi a hidegháború hatását. Összességében nézve viszont egy olyan világ negatív ábrázolása, melyben az amerikai függetlenségi háborúra nem került sor, egyértelműen azt a célt szolgálja, hogy kívánatosabb alternatívaként legitimálja a jelent.

Fontos megjegyezni, hogy éppen az ellenkezője igaz Richard Dreyfuss és Harry Turtledove regényére, amely közel húsz évvel később, 1996-ban jelent meg *The Two Georges* címmel.⁴¹ Sobel alternatív történeti monográfiájával ellentétben, Dreyfuss és Turtledove regénye a jelent azáltal kritizálta, hogy az amerikai függetlenségi háború hiányát úgy festette le, mint ami sokkal jobb helyé teszi az Egyesült Államokat. A narratíva szerint George Washington az 1760-as években beleegyezik abba, hogy az Amerikai Királyi Államtanács elnöke legyen, ami lehetővé teszi, hogy a gyarmatok feloldják nézeteltéréseiket az angol koronával, és ne szakadjanak el. Ennek eredményeként Amerika az Észak-Amerikai Unió, vagyis NAU néven Anglia tulajdona marad, mely helyzetből számtalan módon profitál. A brit uralom alatt a kisebbségek helyzete széles körben javul. A rabszolgaságot 1834-ben eltörlik, megátolva a polgárháború kitörését, biztosítva a feketék integrálását az amerikai társadalom középosztályába. Mindeközben az indiánok saját autonóm államot kapnak a NAU határain belül. A brit uralom civilizációs hatása érvényesül a NAU alacsony bűnözési statisztikájában is: például öt gyilkosság történik hat hónap leforgása alatt New Liverpoolban, Los Angeles alternatív megfelelőjében, valamint a lőfegyverek szinte ismeretlenek, hiszen a rendőrök sem viselnek fegyvert. Ez az amerikai társadalom erősen megosztott a társadalmi osztályok mentén, az írek például az előítéletes poénok céltáblái, de ez az alternatív világ még így is felsőbbrendű a sajátunknál, sőt igaz ez az egész világtörténelmére is. Az amerikai függetlenségi háború hiányában Franciaországnak nem kell beavatkoznia, és megőrizheti pénzügyi egyensúlyát, mely által elkerülhetővé válik a nagy francia forradalom és Napóleon hódításai. Ezáltal gátat lehet szabni az Európán végigsöprő nacionalista hullámnak, megakadályozni a német egységet, s megátolni a világháborúkat, a *Holocaustot*, az atombomba ledobását és a hidegháborút, lényegében a huszadik század összes tragédiáját.

Az ilyen fantasztikus történet megalkotásával Dreyfuss és Turtledove egyértelműen a mai amerikai társadalommal kapcsolatos elégedetlenségüket fejezték ki. Mivel a regény cselekményét a 1990-es évek eleji Los Angelesbe helyezték, a két író több, erre az időszakra jellemző frusztrációjának adott finoman hangot. A mű szerint a leginkább említésre méltó negatívum a pozitív faji kapcsolatok hiánya – ami élesen nyilvánvalóvá vált az 1992-es Los Angeles-i lázongásokban –, valamint a jobboldali katonai mozgalom megjelenése, melynek alig rejtett verziója tűnik fel a regényben egy fanatikus rasszista pártcsoport, a „Szabadság Fiai” (*Sons of Liberty*) nevű szervezet képében, amely sürgeti az elszakadást az angol koronától. Nagyobb mértékben, mint korábban bárki más, Dreyfuss és Turtledove reakciós erővé írják át a politikai felkelés megszentelt amerikai fogalmát, amivel kifejezésre juttatják a jelennel kapcsolatos pesszimizmusukat. A *Two Georges* című regényük végül igazolja az alternatív történetek azon tendenciáját is, hogy azok az észlelt hanyatlás időszakaiban önkritikussá válnak.

⁴¹ Dreyfuss, Richard–Turtledove, Harry: *The Two Georges*. New York, 1996.

Az alternatív történetek funkciói

Sok más egyéb alternatív történeti munkát megvitathatnánk az említettek mellett, hogy tovább bizonyítsuk az alternatív történetek elsődleges funkcióját, a központi kérdésnek azonban mostanra már egyértelművé kellett válnia az olvasó számára. Az alternatív történelem fő funkciója, vagyis a válasz a kérdésre, hogy „miért a kérdés, hogy mi lett volna, ha?”, azt a célt szolgálja, hogy kifejezzük vele változó véleményünket a jelenről. Az alternatív történetek különböző formákban jelennek meg, hogy a jelenkori világról alkotott eltérő véleményeknek adjanak helyet. Az úgynevezett rémálom szcenáriókat leginkább a jelen igazolására használják fel, míg a fantasztikus szcenáriókat eszközként alkalmazzák a jelen bírálataira. Annak nyomon követésével, hogy egy bizonyos témát mi módon ábrázoltak időről időre, sokat megtudhatunk egy társadalom múlthoz való hozzáállásáról.

Így tehát, habár Frederic Smoler legutóbbi kijelentése, hogy a fő „különbség az amerikai és más alternatív történetek között az, hogy a más országbeliek inkább utópikus szcenáriókat írnak le, míg az amerikaiak inkább disztópikusakat,” kétségkívül gondolatébresztő, de végül is hibás megállapítás.⁴² Ahogy ezt tanulmányomban megpróbáltam bemutatni, igen nehéz általánosításokat levonni az alternatív történetekben megjelenő nemzeti különbségekről anélkül, hogy nemzeti kontextusukban és időbeli változásukban meg ne vizsgálná az elmozdulásokat. Így maradva az amerikai kontextusnál, az alternatív történetek a kor hangulatának megfelelően változtak egy bizonyos történelmi téma ábrázolását illetően. A prosperáló időszakok olyan alternatív történeteket teremtettek, melyek igazolták a jelent egy rosszabb múlt elképzelésével szemben, míg a hanyatló periódusokban olyan alternatív történetek születtek, melyek bírálták a jelent egy sok tekintetben jobb világ képzeletbeli megteremtésével. Az továbbra is kérdéses, hogy ez vajon egyedülállóan amerikai hagyomány-e, de a más nemzetekről rendelkezésre álló bizonyítékok azt sugallják, hogy inkább általános tendencia ez.⁴³ Az idő és a további kutatások minden kétséget kizáróan választ fognak adni erre a fontos kérdésre. Remélem, hogy szerény hozzájárulásom – inkább szuggesztív, mint alapos módon – az alternatív történelem funkciójának kérdéséhez talán felkelti más tudósok érdeklődését is, hogy belevessék magukat ebbe a témába, mely a történelemben való bepillantás csodálatos lehetőségeinek széles tárházát nyújtja.

Fordította: SZÉLPÁL LÍVIA

⁴² Smoler: *Past Tense*, 46.

⁴³ Ez az egyik állításom a legújabb könyvem kéziratában, a *The World Hitler Never Made*-ben.